

УДК 821.161.2-09

ОРИЄНТАЛЬНІ МІФОЛОГІЧНІ ТРАДИЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Козлітіна О. І.

Кримський гуманітарний університет, Ялта, Україна

У статті на прикладі поезії Лесі Українки „Таємний дар” розглядається інсталяція образів східної міфології в українській літературі. Пропонується трактування образів та ідейного змісту твору крізь призму міфоорієнтальної домінанти. Основна увага приділяється багатству образного світу поезії, декодуванню її глибинного значення і винятково вагомої ролі міфологічної стихії у кожному з образів твору.

Ключові слова: орієнтальний міф, міфологічний образ, декодери.

На тлі необхідності перегляду концепції історії літератури виокремлюються надбання міфологічної критики як ключа до цілком оригінального сприйняття художньої інтелектуальної творчості. Становлення літературного генія завжди викликає увагу дослідників, і стимули виникнення новаторської творчості, першоматерія задуму концентрують важливу частину енергетики твору і, власне, декодери його прочитання. Дослідження цієї первинної енергетики і дешифраторів сприйняття є проблемним явищем, бо кожний твір постає абсолютно індивідуальним зразком мистецтва. В цьому плані аналізування твору з міфологічним базисом виявляється багатограним і перспективним завданням, особливо якщо враховувати феноменальність літературного генія самого письменника.

Творче надбання Лесі Українки є зразком інтелектуальної літератури, у якій звертання до традиції переплетено з сміливим новаторством. Одна з визначальних рис творчості української мисткині – синтез протилежних у традиційному розумінні понять і розробка власне авторських образів на міфологічному ґрунті. Вдячним матеріалом у цій сфері є твори Лесі Українки, присвячені орієнтальній міфологічній традиції, а саме поетична спадщина письменниці, що звертається до єгипетської культури.

Певною мірою у літературознавстві простежені творчі контакти Лесі Українки з Біблією, зокрема плідні дослідження християнської тематики, а відтак частково і Сходу, були проведені у 20-30 рр. М. Драй-Хмарою, М. Зеровим, Б. Якубським, В. Васильченком, О. Білецьким, продовжувалися представниками української діаспори (М. Ласло-Куцюк, П. Одарченко, В. Мокрий, В. Смерека, Ю. Бойко-Блохін та ін.).

80-90-і роки позначені працями на цю тему таких науковців, як М. Жулинський, Т. Гундорова, І. Бетко, Я. Поліщук, С. Павличко та ін. Проблематика східних мотивів у творах Лесі Українки була піднята В. Шаяном, Т. Лебединською, поглиблена О. Огневою та Т. Маленькою, чії праці задекларували нові підходи в інтерпретації її письменницького доробку загалом та зв'язків з

орієнталізмом зокрема. Але варто наголосити, що міфологічні елементи у орієнтальній ліричній поезії і драматургії Лесі Українки на сьогодні залишилися не розкритими, практично не розробленими сучасним літературознавством.

Вивчення інсталяції міфу в модерній культурі і розвитку архетипної літератури епохи українського модерну належать Ярославу Поліщуку. Саме Ярослав Поліщук провів ретельне дослідження міфології культурних світів Лесі Українки, хоча його праця більшу увагу концентрує на античних і поганських архетипних образах, що ними довільно маніпулювала в своїх творчих інтерпретаціях Леся Українка. Щодо орієнтальних міфообразів, то поле їх використання і їх унікальна роль у творчій спадщині української мисткині не отримала належної уваги з боку літературознавців. Між тим орієнтальні міфологічні твори Лесі Українки найповніше віддзеркалюють її ціннісні уподобання. Використовуючи східну символіку, авторка одночасно зберігала первісний морально-етичний зміст цих образів-символів і наповнювала їх суто національним змістом. Орієнтальні міфопоетичні образи, до яких звертається Леся Українка, неординарні за тією роллю, яку вони відіграють у механізмах творів письменниці. Проблема становлення орієнтального міфу в письменницькому доробку Лесі Українки потребує детального щільного вивчення, бо розкриває нову грань її творчого генія, надає можливість міркування над її письменницькими кодами, що без них не уявляється дослідження творчості Лесі Українки.

Яскравим прикладом є поезія „Таємний дар”, в якій відбилась майстерність авторки в оперуванні орієнтальними міфологічними реаліями, а саме єгипетськими. Леся Українка ретельно вимальовує риси власного міфоорієнтального твору. Через місткі міфологічні образи Давнього Єгипту вона розвиває думку про важливі проблеми мистецтва і цивілізації. „Схід вона опрацювала з найвищою духовно-інтелектуальною напругою”, – зазначає Т. Маленька [2, с. 43]. Письменниця ставить перед собою важке завдання – живописати новий міфологічний образ, наповнивши його максимально актуальними барвами і глибинним проблемним підтекстом.

У першому ж рядку Леся Українка персоніфікує Єгипет. Той Єгипет, яким його побачила у своєму художньому світі українська мисткиня, „плакати довго не вміє”, хоча ці слова замикаються у кільцеву композиційну схему, бо наприкінці поезії авторка ніби пояснює життєрадісність сонячної країни. Вже сама персоніфікація Єгипту вказує на прагнення поетки до міфологічного ключа у манері оповіді. „Сльози” Єгипту лише умивають його, після чого він повертається до „позолоти блискучої в розлогій пустині, / Та й усміхається знову”.

Навіть у деталях авторка не відступає від міфічних кольорів: понаднільські лани вона порівнює з буйним зеленим „руном”. Звичайно, ця реалія більш приналежна до грецької міфології – мається на увазі золоте колхідське руно, здобуте Ясоном після численних випробувань. Але існує суттєвий натяк і на єгипетську міфологічну традицію. „Руно ланів” співвідносне із образами двох верховних богів стародавнього Єгипту – Амона та Хнута. Амон (букв. „потаємний”) і Хнум втілюються в образі барана з великими рогами, а Хнум крім того носить титул „володаря порогів Нілу”. Авторка об’ємно підкреслює неоднозначність і

багатовимірність єгипетської культури. В першій строфі вона вміло поєднує антитектичні поняття плачу та радощів:

Плакати довго Єгипет не вміє...
...усміхається знову, – таємні радощі Сфінкса! [1, с. 277].

Відкриваючи лаштунки загадкового Єгипту, Леся Українка згадує про усмішку Сфінкса. За своєрідністю цей літературний штрих співзвучний із „дивною країною” Льюїса Керролла, де Аліса перед початком найдивовижніших своїх пригод зустрічає Чеширського Кота з його фантастичною посмішкою. Значення кішки у єгипетській міфології дуже виразне. У керроллівському Коті спостерігаємо безперечну алюзію на Сфінкса з його манерою висловлюватися загадками. Леся Українка наділяє персоніфікований Єгипет такою ж таємничістю. Назва твору – „Таємний дар”, і це також підкреслює загадковість як реалію Єгипту. Епізод, де Червова Королева не може стратити Чеширського Кота, говорить про божественну недоторканність його. До речі, богиня радощів і плачу Баст мала втілення кішки. Той факт, що дитину-Ніл вітають божественні створіння, також визначає його божественну сутність.

Леся Українка зуміла поєднати картини живої реальності із ірреальністю міфологічною. На фресці, змальованій поеткою, сміються чорні очі єгиптянок, вкритих у чадри, ласують солодким очеретом діти, наділяє людей водою водонос – і все це у канві міфічності, казковості. Той самий водонос є своєрідним відображенням Гатор, – що у наступних рядках приносять дари Нілу, – він також дає дар, без якого неможливе життя.

Очевидно, що знання єгипетської культури і чуйне сприйняття її скарбів спонукало Лесю Українку до спроб інтерпретації оригінальних образів – передусім міфологічних – у новому ключі. Таким чином, українська мисткиня створює власний міфообраз – міфологічну одиницю, яку вміщує у поезію „Таємний дар”.

Перехід від сюжету життєвої реальності до міфологічної ірреальності відбувається через „голос таємний”, який приходить у марі свідомості. Голос промовляє „легенду”, яка у дійсності виявляється міфом, створеним українською поеткою.

В давню давнину, як Ніл народився в пустині,
Мати його положила в розкішну зелену колиску,
Батько з високого неба промінням утішним дивився,
Як його син виростав не по днях – по годинах,
В силу вбирався і ніс тую силу до моря... [1, с. 277].

Міфологічна картина, створена Лесею Українкою, належить до виду космогонічних. І тут письменниця вивіряє кожну деталь. Не залишається поза увагою і нумерологічна характеристика образів. В поезії фігурують сім богинь долі. Магічне число „7”, за Дж.Міллером, характеризує загальну ідею всесвіту, константу в описі світового древа, повний склад пантеону, число казкових героїв.

Богині в міфі „Таємного дару” носять ім'я Гатори:

Отже, при тім народженні зібрались премудрі Гатори,
Сім їх було, і несли вони всі для дитини дари [1, с. 278].

Гатори – загальне ім'я, вигадане Лесею Українкою. Гатори співвідносяться за коренем з Хатор, богинею неба. В найдавніший період вона вшановувалась як небесна королева, яка народила сонце. З возвеличенням культу Ра Хатор стала вважатися його донькою, Сонячним Оком. У цій іпостасі Хатор є богинею плідності, богинею-матір'ю – що на пряму співзвучно із міфологічним сюжетом Лесі Українки. Якщо українська мисткиня звертається до імені Хатор як кореневого слова для назви своїх міфічних богинь, то логічною буде алузія Гатор із римськими парками та грецькими мойрами. Але на відміну від мойр та парк, Гатори не мають власних імен, їх можна ідентифікувати лише за їх дарами, які вони, виконуючи роль волхвів, приносять Нілу. Тут бачимо синтез двох міфологій – східної і західної. Адже ж всім відомо, в якому літературному творі фігурують волхви, дари і божественна дитина.

Не слід нехтувати і тим, в якому порядку проголошуються дари і пророцтва. Не даючи імен Гаторам, українська мисткиня пов'язує їх характери із числовим співвідношенням.

Перша гатора дає Нілу „ситую землю в обладу”. Число „1” позначає цілісність, єдність. Те, що для першості Леся Українка обрала „землю”, стихію єгипетського бога Геба, знаково – саме з Геба за міфологією Давнього Єгипту вийшов великий Ніл, тому українська поетка доволі чітко провела числову впорядкованість в своєму міфі. Геб, до речі, єдиний з усіх богів землі у світових міфологіях, хто має людське втілення. Зумовленість першості землі у дарах Гатор пояснюється ще й важливістю для людей землі-матері, землі-Батьківщини.

Логічним є наступний дар Гатор – „три жнива на рік”. „3” само по собі сакральне число довершеності. Це основна константа міфологічного макрокосму. Побажання трьох жнив є своєрідною традицією міфу. Третя гатора обіцяє Нілу ласку могутнього Ра, і підкресленість цього дару числом „3” вже є виразним прийомом.

Четверта гатора протягує Нілу „пальмовий щит проти Сета”, де Сет – абсолютне зло. Число „4” означає стійкість і постійність, недарма воно актуалізується у геометричних фігурах, що мають яскраво виражене медитативне і захисне значення – мандала, хрест. Щит, подарований гаторою, пальмовий – не випадково. Пальма мала дуже високу цінність через свою надзвичайну корисність. Вона вважалась священною, а бог Сонця Ассур часто зображався над її кроною (asur – букв. „наділений життєвою силою”). Єгиптяни клали пальмову віть на саркофаги і мумії. „Пальма першості” мученика і зеленіюча пальма раю у кінці життя є загальними реаліями східної і західної міфології. Слід зауважити, що в Єгипті „володаркою пальми” була Хатор, а саме ця богиня асоціативно близька до Гатор Лесі Українки. Пальма як символ була предметом міркування барона фон Гоберга, якому належить вираз про те, що „пальма не уникає покладеної на неї ваги. Перемога залишається за нею і приносить солодкі плоди”(1675 р.) [3, с. 1004]. Щит

даний на захист від Сета, і епітети Сета добре пояснюють важливість дару Гатор – „буря”, „ураган”, „повстання”.

П'ята гатора „мовчазно папірус, і лотос, і камінь поклала”. Судячи з того, що символіка числа „5” у орієнтальному міфологічному розумінні найсвітліша і кваліфікує найцінніші предмети для людства, то дар п'ятої гатори – духовний, мистецький – виокремлений Лесею Українкою як надзвичайний. У давніх єгиптян квітка лотосу вшановувалася на рівні із сонцем, тому лотос жив тим самим життям, що й денне світило, розкриваючись на самому сході і закриваючи пелюстки із заходом [3, с. 583]. Саме з квітки лотосу постав бог Ра. Основне, судячи з усього, головне значення міфопоетичного символу – лотосу – це твірна сила, пов'язана передусім із жінкою. Тому не дивно, що Лесея Українка обрала центральною фігурою своєї поезії жінку-фараона, а не чоловіка, що було б звичним, але неточним. Лотос у орієнтальній міфології насамперед ототожнюють зі смертю і воскресінням для вічного життя. В Давньому Єгипті відомі зображення лотосу у сполученні з іншими сакральними символами. З лотосом, подібно до Ніла, на берегах якого він ріс, була пов'язана плідність і благополуччя врожаю, а також сонце, як джерело воскресіння. На зображеннях вже пізнішого періоду на квітці лотосу розміщали трон Ра або Ізиди, Нефтіди („володарка домівки” і сестра Ізиди) чи Осіріса. Логічне співвіднесення з царською владою. Як емблема Верхнього Єгипту лотос протиставляли папірусу – символу Нижнього Єгипту. В деяких варіантах єгипетського космогонічного міфу сонячна дитина, яка освітила землю, що перебувала у темряві, виходить з пелюстків розкритої квітки лотосу. Зображення дитини, яка сидить у центрі лотосу, побутувало майже до римської епохи. Якщо трактувати лотос як символ покори, то квітка стає образом-пророцтвом до дару останньої гатори.

Пошепки шостою гаторою Нілу дається обіцянка в вічності його таємниць.

Лише останні рядки – абсолютно інакші за настроєм і значеннєвою наповненістю. Останнє пророцтво промовляється крізь сльози, і це може пояснюватися насамперед бажанням поетки підкреслити його важливість і пафосну наповненість:

З заздрощів вічну неволю судили боги твоїм дітям,
Я ж у незламную радість озброю народную душу, –
Гніт фараонів, кормиґа чужинців її не здолає... [1, с. 278].

Мається на увазі патріотизм в його первинному, не затертому ідейно-фанатичному значенні, патріотизм від patria – Батьківщина. Відданість рідній країні названа „незламною радістю” і не має нічого спільного із кривавими повстаннями, насильством і зневаженням духовних цінностей. Завершення поезії гарячим ствердженням віри характерне для художньої манери Лесі Українки і є логічною кінцівкою для міфологізованого твору.

Ідея написання власного твору на міфологічній основі втілювалася у реальність і до Лесі Українки. Безумовно, література такого плану потребувала від письменника не тільки фундаментальної обізнаності у міфології, але й особливого хисту, камертонної чуйності до енергетики міфологічних реалій. Зрушити сталій,

монументальний образ, сформований тисячі років тому, дати ще одне життя – вже в літературі зовсім іншого кшталту – це і є завдання, яке виконала Леся Українка у поезії „Таємний дар”. Талант письменника частіше вбачається у тій глибині, на яку здатні означати коди його твору. Важливо є будь-якими засобами знайти декодери, що максимально розкрили б смислове навантаження витвору мистецтва, в даному випадку – поезії української письменниці-орієнталіста. Леся Українка використала єгипетські міфологічні реалії не у якості екзотичних декорацій, а передусім як цілісний природний витвір, зав’язаний на не менш природному сюжеті. Вона інстальювала орієнтальний міф у поезію не за заданою схемою, а органічно помістивши його в індивідуальну мистецьку картину власної художньої уяви. Леся Українка перша з українських письменників взяла на себе сміливість створити довершену модель міфологічної орієнтальної поезії, і „Таємний дар” став у цьому сенсі розкішним даром всієї українській літературі.

Список літератури

1. Леся Українка. Поезії. – К., 1970.
2. Маленька Т. Орієнтальна поезія Лесі Українки: від романтизму до модернізму // Леся Українка і родина Косачів в контексті української і світової культури: Науковий збірник. – Луцьк, 2001.
3. Энциклопедический словарь символов. – Москва: Астрель, 2004.

Козлитина Е.И. Ориентальные мифологические традиции в произведениях Леси Украинки /Е.И. Козлитина// Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2011. – Т. 24 (63), №1 Ч.2. – С. 236-241

В статье на примере стихотворения Леси Украинки «Тайный дар» рассматривается инсталляция образов восточной мифологии в украинской литературе. Предлагается трактовка образов и идейного содержания произведения через призму мифоориентальной доминанты. Основное внимание уделяется богатству образного мира поэзии, декодированию их глубинного значения и изначально весомой роли мифологической подоплеки в каждом из образов произведения.

Ключевые слова: орієнтальний міф, міфологічний образ, декодери.

Kozlitina E.I. Lessia Ukrainka's works: the installation of orient myth / E.I. Kozlitina// Scientific Notes of Taurida National V.I.Vernadsky University. – Series: Phylology. Social communications. – 2011. – V.24 (63), №1 P.2. – P. 236-241

The installation of orient mythology's images in Ukrainian literature on the example of orient poem of Lessia Ukrainka "A Secret Gift" are investigated in the article. The critics analyses images, ideas of the poem and meaning of the plot in the light of orient-mythological aspect. Mainly attention is paid to wealth of poem's images, decoding of their deep meanings and especially important role of mythological basis in each of them.

Key words: orient myth, mythological image, decoders.

Стаття надійшла до редакції 27 грудня 2010 року